

Tatár György

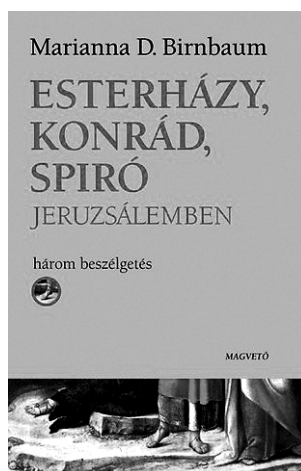
Három testőr Ázsiában

Marianna D. Birnbaum:
Esterházy, Konrád, Spiró Jeruzsálemben. Három beszélgetés
(Magvető 2010)

Nem egyformán igaz mind a három interjúalanyra, hogy „véletlenül” vetődtek Jeruzsálembé, ahogyan ők maguk fogalmazzák azon az üdvözlőkártyán, amit a kötet szerzőjének küldtek. Személyüktől független véletlenül ők talán csak annyit értettek, hogy 2009-ben éppen nemzetközi könyvvásár volt Izraelben, amelynek a díszvendége éppen Magyarország volt, s amelyre éppen őket hívták meg. A szükségszerűségek száma véges, a véletlené azonban milió. Amikor az ember széjjelválogatni igyekszik a szükségszerűségeket a véletlenektől, irdatlan feladatra vállalkozik ugyan, de elég, ha arra ügyel, hogy a kezébe vett és óvatosan megforgatott tárgy milyen gyorsasággal enyészik el: a véletlenek hamarabb szívódnak föl, mint a nap tűzének kitett, forró sziklára vetett medúza.

Irodalmi Nobel-díjának átvételi ceremóniáján annak idején Shai Agnon, izraeli író beszédét a következő szavakkal kezdte: „Annak a történelmi katasztrófának a következményeképpen, amelynek során a római Titus elpusztította Jeruzsálemet, és Izrael száműzetésbe került az országból, e száműzetés egyik városkájában (Galíciában) születtem. De én mindig úgy tekintettem magamra, mint aki Jeruzsálemben született.”

Korunk gondolatvilágában és nyelvhasználatában a „véletlen” nagyjából azon a helyen áll, ahol a pogány antikvitásban a „sors”, a „moira” állt. Véletlennek hozzávetőleg azóta nevezik, amióta igazságok helyett is szívesebben beszélnek inkább „értékekről”. A könyvben megjelenő három író közül az egyik (Spiró) véletlenül olyan összefüggések közé született, amelyek között rendszeresen lezsídjazzák, akárcsak elődeit, ám ez közönséges rágalom, hiszen csak azok zsidók,

akik – vallási vagy etnikai alapon – annak is tartják magukat. Természetesen a zsidógyűlölet erkölcsileg akkor is aljas dolog, de az ő esetében még alaptalan is, hiszen neki semmi köze az identitásuk alapján lezsídjazzottakhoz. A másik író (Esterházy) semmilyen alapon sem tekinthető zsidónak, bár az interjúkötet recenzióihoz írott kommentárrokban – és egyebütt is – morális integritása folytán ugyancsak rendszeresen lezsídjazzák. Érdekes lett volna, ha reflektálnának a másik álláspontjára, vagyis ha fény derülhetett volna arra, egyformának látják-

e identitás-helyzetüket, lévén egyikük sem zsidó, hanem mindketten magyar írók, de ez sajnos nem történik meg. Mindenesetre ez utóbbi író is mintha véletlennek tekintené, hogy keresztény vallása történetesen éppen a földnek ezen a pontján lépett a világba, ahogyan azt is, hogy ott most éppen egy magát Izraelnek nevező állam áll, amelynek azonban a helyszín azonosságán kívül semmilyen szükségszerű összefüggése nincsen az ő hitével. Harmadikuk (Konrád) – már csak az előző kettőével összemérhetetlenül nagyobb tájékozottsága folytán is – sokkal kevesebb véletlennel van sújtva, bár kérdéses, mennyire tekinthető az általa egyedüli realitásnak látott tisztán társadalomtörténeti–politikai valóság olyan megbízhatóan szilárd valóságnak, amely kellőképp kiszűri elemei közül a véletleneket.

Műfaját tekintve ez az interjúkötet valahogy olyanformára sikerült, mint azok a bizonyos „hárman egy képről” jellegű összeállítások, ahol a megszólalók egyetlen közös pontja a szóban forgó festmény. Egyiküket egyáltalán nem is érdekli, bár ha már véletlenül odavetődött, vet rá egy pillantást, de inkább általános festészettörténeti ismereteiről van mondaniva-

lója. A másikat leginkább maga a múzeum szemétkábitó forgataga bilincseli le, a látogatók mindenhol érkeztetett színes csoportjai a folyosókon, s csak halványan utal a festmény egyik – számára fontos – alakjára. Végül a harmadikat a múzeum párját rikító fejlődése és a más múzeumokhoz fűződő bonyolult viszonyai kötik le. Önmagában, külön-külön tekintve mindhárom szemlélet létjogosult, csak éppen hármójuk egy festményhez rendelése bizonyul tökéletesen véletlenszerűnek.

Mindenképp érdemes végigolvasni a könyvet, elsősorban a három megejtően érdekes és izgalmas személyiség miatt. És mert van itt egy-két kérdés, ami olvasás közben ötlék fel az emberben. Az egyik ilyen az a legalábbis Radnóti óta eleven probléma, ahogyan a zsidó származású magyar író nem zsidó voltát értelmezi. Természetesen nem az ehhez való erkölcsi jogát vonnám kétségbe, csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ilyenkor ez a nem zsidó mivolt rendre olyan előfeltevésekből lesz levezetve, amelyek kizárólag akkor érvényesek, ha történetesen íróról beszélünk. Nem látom be, hogy a magyar nyelvhez és irodalomhoz tartozás miként volna kiterjeszthető mindazokra a magyar zsidókra is, akik véletlenül nem írók. El kéne egyszer gondolkodni végre azon, hogy magyar írónak lenni valóban egy identitás-e. Magyarnek lenni nyilvánvalóan az, magyar zsidónak lenni is. De úgy vélem, nincsen olyan identitás, hogy magyar zsidó gépészmérnök, festő, valamint kőfaragó és balett-táncos. Kafka művei nyilvánvalóan a német irodalom részei, de ez szerzőjük személyes identitását aligha érinti: Kafka nem volt német író. Persze az is lehet, hogy csupán a bizonytalan jelentésű „identitás” szó problematikájával van itt dolgunk.

A szabad identitásválasztás – egyébként sok tekintetben vonzó – fogalma alighanem Kantra tekinthet vissza őseként. Ez az alapjában véve morális ihletésű fogalom az identitás megválasztását szabad erkölcsi tettként fogja föl, amikor is nem csak minden külső kényszertől akar mentesnek maradni, de az identitást megválasztó akaratot is teljességgel autonómnak szeretné tudni. Ez utóbbi annyit jelent, hogy e választó akarat gyökerét nem csupán a szabadságban törekszik látni, de semmilyen más előfeltevést sem óhajt a szabadságon kívül elismerni. Az identitás választásának ily módon nincsenek – és nem is szabad, hogy legyenek – tartalmi vonatkozásai, mert minden tartalom csak megzavarná az autonómiát, a választás fel-

tétlen szabadságát. A nehézség abban áll – mint már egyébként Kantnál is –, hogy az ember „valamit” akar választani, és nem választani akar „egyáltalán”. Márpedig az autonómia követelménye azt követeli tőle, hogy „egyáltalán” akarjon választani. Az identitás szabad választásának fogalma ezért tartalmilag üres: egyedül azt mondhatjuk róla, hogy szabad, egyebet nem. Magyarán: kell itt valójában még lennie valaminek, „helyét” tekintve a szabadságon túl, amit nevezhetünk – ha akarunk – érintettségnek, megszólítottágnak, ihletnek, megrendültségnek. Szabadságom a morális döntéseimet hozza, ezek azonban csak annyiban érintik „identitásomat”, hogy szembe nézek-e azzal, ami szabadságomon túlról fakad, vagy sem.

A mai keresztény teológia arckifejezése teljesen értetlenné válik, mihamarabb a követelménnyel szembesítik, hogy a zarándoklaton vagy turistautazáson túlmenően is valamiképp reagálnia kéne – főképp teológiaiilag – Izrael állam létezésére. Vagyis arra a fejleményre, hogy Isten népe újra felbukkant mint a valóságos történelem egyik – nem csupán a hitben, de az érzelmi-történeli valóságban is megragadható – elemeként. Lényegében ugyanilyen kelletlen és értetlen a zsidó „származás” arckifejezése is. Minden különbözőségük ellenére e kétféle értetlenségnek közösek a gyökerei. Ez a közös gyökér a szemlélet múltidejűsége: Izrael egész története, a zsidóság – mindenestül lezárult, elmúlt. Az asszimilált zsidó számára ugyanúgy immár messze a háta mögé került, akár csak a kereszténység számára. Ha tisztességes, mindkettő igyekszik nem rosszállóan pillantani arrafelé, ahol ez az egyszer s mindenkorra lezárult múlt még mindig abba az illúzióba ringatja magát, hogy jelen idejű életet él, sőt még a jövővel kapcsolatban is szöveget tervez, de azt már kikéri magának, hogy őt is be akarja szippantani magába a múltnak ez a maga idejében ragyogó, de immár világát veszített homálya.

A múlt e jelen idejű felmerülése – azaz változatlan eleveensége – mindkét fajta értetlenség elutasító gesztusát kiváltja. Mindkettő valamiféle történelmi „véletlenség” igyekszik látni, ha már a szemét mégsem csukhatja be a valóság egy része előtt. Mindennek azonban beláthatatlan következményei lesznek a tulajdon jelenidejűsége számára. Aki az eleven jelenében felmerülő új eleveenségcentrumot önként múltnak minősíti, noha saját élete ezer és ezer látható és láthatatlan szállal kötődik hozzá, az maga kezdeményezte múlttá süllyedését.